

کرونا، دین و دولت

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱

کد مقاله: ۱۹۱۷۴

اکرم حمیدیان^۱، فرزاد فتحی^۲

چکیده

بیماری کرونا، پدیده‌ای است که با سرعت انتشار و ویژگی مهارناپذیر خود، جهان را با بحران مواجه نموده است. این بحران هرچند در ظاهر ماهیتی صرفاً پزشکی و مرتبط با نظام سلامت دارد، ولی بحرانی چندبعدی است که آثار و پیامدهای آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قابل رصد و رهگیری است. در این مقاله تلاش شده است تا پیامدهای بحران کرونا بر اقتصاد، دولت، دین و فرهنگ در کشور ایران ارزیابی شود. روش تحقیق از نوع اسنادی است که با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای-اینترنتی و مرور یافته‌ها و نتایج مطالعات انجام شده پس از شیوع ویروس کووید-۱۹ در کشور، در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که کرونا چه تأثیراتی بر اقتصاد، فرهنگ و دولت داشته است؟ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بحران بیماری کرونا، پیامدهای مثبت و منفی برای جامعه داشته است. بحران کرونا و شرایط متعاقب آن موجب تغییرات وسیعی در حوزه اقتصاد و فرهنگ شده است؛ مردم و دولت از لحاظ اقتصادی در فشار بیشتری قرار گرفتند، از لحاظ دینی و اعتقادی علیرغم مهیا شدن فرصت‌های مثبت، تأثیرات منفی نیز در خصوص برگزاری و نحوه برگزاری مراسمات و کم‌رنگ شدن تجمعات و حضور مردم در عرصه‌های عمومی مذهبی و ... داشته است.

واژگان کلیدی: ویروس کرونا، بودجه کرونایی، مناسک دینی، انسجام اجتماعی

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور

۲- کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه پیام نور

۱- مقدمه

انتشار مبهم ویروس کرونا در ماه‌های پایانی سال ۲۰۱۹ از ووهان چین و شیوع اپیدمیولوژیک (سرایت و شیوع و واگیری موضعی) آن به دیگر شهرهای چینی و سپس پاندمیک شدن (همه گیر شدن سرایت و جهانی شدن شیوع) ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰ در سراسر جهان، همچنان محل بحث‌های علمی، عمومی، و سیاسی است، به طوری که در حال حاضر مضمون اصلی فضای بحث‌های دانش پژوهی و عمومی، نحوه تکوین و سرایت ویروس کرونا، متد‌های پزشکی درمان مبتلایان به ویروس کرونا و در نهایت استراتژی‌های پزشکی و سیاسی و اجتماعی برای پیش‌گیری از پیشرفت روز افزون و حیرت آور جهانی ویروس کروناست. بیماری کرونا همچون آنفلوانزای اسپانیایی و یا وبا و طاعون از جمله وقایع نادر پزشکی است که علاوه بر حوزه سلامت و تندرستی افراد، پیامدهای چند جانبه وسیعی در بخش‌های مختلف جامعه داشته است و زندگی کل جمعیت کره زمین را تحت تاثیر خود قرار داده است. این ویروس بسیار کوچک در تمام حوزه‌های فردی و اجتماعی اثرات مستقیم و غیر مستقیمی بسیار بزرگی داشته و نه فقط فضاها و مواضع عرفی و زندگی روزمره دنیوی بلکه در فراسوی زیست جهان مادی و اقتصادی، زیست جهان معنوی دینی افراد را نیز متاثر ساخته است. نوشتار حاضر روایتی است جامعه‌شناختی از کنش-واکنش‌هایی که دولت و مردم، دین‌گرایان و اجتماعات دینی در مواجهه با کرونا داشته‌اند؛ کنش‌های اجتماعی که در طیفی از انکار تا پذیرش، از مقاومت، اعتراض و مخالفت تا همراهی و مشارکت را شامل می‌شود.

مسئله محوری مقاله حاضر این است که کرونا چه تأثیراتی بر اقتصاد، فرهنگ و دولت داشته و پیامدهای اصلی آن چیست؟ چه راه‌کارهایی برای کم‌تر شدن این پیامدها می‌توان ارائه داد و چگونه می‌توان از این تهدید، یک فرصت ساخت؟

۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر مطالعه اسنادی و تحلیلی است، جامعه آماری تحقیق تمام اسناد مکتوب / غیرمکتوب نسبتاً تخصصی و عمومی در فضای رسانه‌ای و مجازی در دسترس و مرتبط با مسأله بیماری کووید ۱۹ است و داده‌های لازم جهت تحلیل با نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس گردآوری شد. سوال‌های اصلی تحقیق عبارتند از:

۱- چرا این ویروس جوامع را غافلگیر کرد و آینده سیاست‌ها برای کنترل آن چگونه باید باشد؟ و زندگی بعد از کرونا چگونه خواهد بود؟

۲- نحوه برخورد دولت‌ها با این ویروس چگونه است؟

۳- چرا سیاست‌های کنترلی نتایج مختلف داشته‌اند؟

۴- زندگی اجتماعی بعد از کنترل احتمالی این بحران چگونه خواهد شد؟

۵- پیامدهای اقتصادی، سیاسی و مذهبی کرونا چه می‌تواند باشد؟

بر اساس سوالات فوق فرضیه اصلی تحقیق به این صورت طرح می‌گردد:

بیماری کووید ۱۹ در عین غافلگیری دولتها، پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و مذهبی در جامعه داشته است.

۳- تاریخچه ویروس کرونا

کروناویروس‌ها خانواده بزرگی از ویروس‌ها و زیر مجموعه کروناویروس هستند که از ویروس سرماخوردگی معمولی تا عامل بیماری‌های شدیدتری همچون سارس، مرس و کووید ۱۹ را شامل می‌شود. کروناویروس‌ها در دهه ۱۹۶۰ کشف شدند، و مطالعه بر روی آن‌ها به‌طور مداوم تا اواسط دهه ۱۹۸۰ ادامه داشت، این ویروس به‌طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند، با این حال تاکنون هفت کروناویروس منتقل شده به انسان، کشف شده‌است. آخرین نوع آن‌ها، کروناویروس سندرم حاد تنفسی، در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین با همه‌گیری در انسان شیوع پیدا کرد. کرونا ویروس پس از مدت کوتاهی تمام جهان را درگیر کرد. واژه «کروناویروس» از کلمه زبان لاتین "corōna" یا کلمه یونانی "κορώνη" به معنی تاج یا هاله گرفته شده‌است. این واژه به مشخصه ظاهری ویروس‌ها شکل عفونی ویروس که در زیر میکروسکوپ الکترونی دیده می‌شود، اشاره دارد که حاشیه‌ای از سطح بزرگ و پیازدار داشته و یادآور تصویری از یک تاج سلطنتی، یا تاج خورشیدی است. از این رو کروناویروس را ویروس تاج‌دار نیز می‌نامند. هرچند کروناویروس‌ها یک ژنوم آر‌ان‌ای معمولی دارند، معمولاً شدت سرماخوردگی که کروناویروس عامل آن باشد بیشتر است. تشخیص اینکه علت بیماری کرونا ویروس باشد یا خیر کمی مشکل است، چرا که برخلاف سایر ویروس‌ها به سختی در آزمایشگاه رشد و نمو می‌کنند. ساختار این ویروس از دو لایه تشکیل شده‌است؛ هسته این ویروس را مواد ژنتیکی و لایه بیرونی آن را تاج‌های پروتئینی تشکیل داده‌اند. پس از ورود به سلول میزبان، ذره ویروس بدون پوشش بوده و ژنوم آن وارد سیتوپلاسم سلول می‌شود. خانواده ویروس کرونا همیشه

از گونه حیوانی به گونه دیگری منتقل شده است. این ویروس برای انتقال آسان تر ممکن است تکامل پیدا کند و موجب بیماری سخت تری شود. (<https://fa.wikipedia.org/wiki/covid19>)

۴- کرونا در ایران

در ایران، در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۹۸، به دنبال فوت ۲ بیمار با عوارض تنفسی در بیمارستان کامکار قم، اخباری غیر موثق درباره مرگ این بیماران به علت کروناویروس منتشر شد. اما دانشگاه علوم پزشکی قم با تکذیب شایعات مربوط به مبتلا بودن این دو بیمار فوت شده به کروناویروس، اعلام کرد که تاکنون هیچ گونه شواهد تشخیصی مبنی بر ابتلا به بیماری کرونا دیده نشده است. در تاریخ ۳۰ بهمن اولین مورد از کرونای جدید در شهر قم از طریق روابط عمومی وزارت بهداشت گزارش شد. رئیس مرکز اطلاع رسانی و روابط عمومی وزارت بهداشت اعلام کرد که نتایج آزمایش اولیه ۲ مورد از موارد مشکوک از نظر ابتلا به کروناویروس، مثبت گزارش شده است. بیمارستان کامکار قم نیز بعنوان محل قرنطینه و مراجعه بیماران و موارد مشکوک به کرونا مشخص شد. در همین روز، رئیس دانشگاه علوم پزشکی قم اعلام کرد که "در چهار روز گذشته شاهد گسترش بیماری های تنفسی در قم بودیم و طی این مدت ۲ نفر در یکی از بیمارستان های قم بر اثر بیماری تنفسی فوت کردند که امروز تست اولیه این دو فرد در مورد بیماری کرونا مثبت اعلام شد". خبرگزاری ایلنا به نقل از منابع آگاه در ۳۰ بهمن ادعا کرد که شش نفر هم در حال حاضر به دلیل ابتلا به ویروس کرونا بستری هستند که خانواده و نزدیکان این افراد در قرنطینه به سر می برند. در ۲ اسفند، با اعلام رسمی فوت شدن چهار نفر، ایران پس از چین بیشترین تلفات ناشی از کروناویروس را در آن موقع داشت. تا روز نهم اسفند، ۱۶ کشور کانادا، لبنان، امارات، بحرین، کویت، افغانستان، عراق، عمان، پاکستان، گرجستان، چین، استونی، نیوزلند، بلاروس، بریتانیا و آذربایجان اعلام کرده اند که افرادی مبتلا به کروناویروس را شناسایی کرده اند که از مبدأ ایران آمده اند در تاریخ چهارم اسفند، وزیر بهداشت اعلام کرد که یکی از فوتی ها در قم بازرگانی بود که سفرهایی به چین داشته است. به گزارش روابط عمومی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ایران تا ۱۹ مهر ۱۳۹۹، تعداد ۴۹۲۳۹۸ هزار بیمار مبتلا به کووید-۱۹ در کشور شناسایی شده که از این تعداد ۲۸۰۹۸ هزار نفر جان باخته اند و همچنین ۴۰۱ هزار نفر از مبتلایان به این ویروس تاکنون بهبود یافته اند.

۵- پیامدهای ویروس کرونا

الف- پیامدهای اجتماعی ویروس کرونا

جهان در انتظار زندگی جدیدی بعد از فهم و کنترل بحران ویروس کرونا است. سوالات زیادی این روزها در ذهن سیاستمداران، روشنفکران و مردم عادی شکل می گیرد که در اینجا به ترتیب چند مورد از آنها طرح می شود:

۱- چرا این ویروس جوامع را غافلگیر کرد و آینده سیاست ها برای کنترل آن چگونه باید باشد؟ و زندگی بعد از کرونا چگونه خواهد بود؟

دولت ها و مردم در آغاز در مواجهه با ویروس کووید ۱۹ غافلگیر شدند چون شناختی از آن نداشتند. دلیل این عدم شناخت نیز عمدتاً عدم تمرکز برنامه های تحقیقاتی و استراتژیک حوزه سلامت بر موقعیت همه گیری یک بیماری و تمرکز سرمایه گذاری ها بر بیماری های مزمن و برخی بیماری های ناشی از فرایند جهانی شدن می باشد. در دهه اخیر بیماری شبیه به ویروس کرونا، که جهان با آن روبه رو شد، سارس بود و چون عمر کوتاهی داشت جهانی نشد از اینرو تغییر استراتژیکی در برنامه های سلامت و بهداشت جهانی ایجاد نکرد. در این باب، سخنرانی چند سال پیش بیل گیتس بسیار شنیده می شود؛ او می گوید نسبت به سایر بخش ها سهم سرمایه گذاری روی بخش هسته ای بیشتر از بخش سلامت بوده است. اما در خود بخش سلامت نیز سرمایه گذاری روی بیماری های همه گیر نبوده است. البته باید اضافه کرد که در این بخش ما با چالش های زیادی روبه رو بوده ایم؛ یکی عدم توازن عرضه و تقاضای بهداشت و سلامت. چون بخش سلامت هم کاربر و هم سرمایه بر است. از هزینه تربیت پزشک و متخصص های مختلف گرفته تا تهیه دستگاه های مختلف، همه هزینه های دولتی را افزایش می دهند. این چالش ها نظام های سلامت را از بیماری های همه گیر منحرف کرده است.

یکی دیگر از دلایل غافلگیر شدن، به نوع این ویروس برمی گردد. این ویروس با تعریف کلاسیک «بیماری» همخوانی دارد. با رشد پزشکی مدرن، بیماری حالتی تعریف می شود که ناشی از ورود عامل خارجی به بدن، یعنی میکروب است و باید آن را در آزمایشگاه و به طریق علمی کشف می کردند. با آن وجود سال ها است که نه تنها سیاست های بهداشتی بلکه سازمان های جهانی از جمله سازمان جهانی بهداشت، تعریفی علمی و اجتماعی از بیماری دارند. در تعریف جدید، بیماری بر ساخته اجتماعی است و تنها ناشی از عامل خارجی نیست.^۱ در نتیجه درمان های بالینی تنها راه حل کنترل بیماری نیستند، بلکه راه حل های اجتماعی و

اقتصادی را باید برای درمان بیماری، به‌ویژه بیماری‌های مزمن جست‌وجو کرد. به طور مثال، براساس این تعریف جدید، - که مبنای فعلی تقریباً همه سیاست‌های بهداشتی است - فقر عامل اصلی بیشتر بیماری‌ها تشخیص داده شده است. در نتیجه کاهش فقر یکی از راه‌های درمان بیماری است. در حالی که شیوع این ویروس اتفاقاً هیچ ربط مستقیمی به فقر ندارد - اگرچه پیامدهای ناگواری خواهد داشت - اما بیماری‌ای است که کشورها و افراد ثروتمند را هم در بر گرفته است. اتفاقاً کشورهای در حال توسعه به دلیل حجم پایین ارتباطات، با عواقب این بیماری کمتر درگیر شده‌اند. به علاوه، نظام‌های درمانی در این کشورها هنوز اولویت را بر کنترل بیماری‌های همه‌گیر گذاشته‌اند تا میزان مرگ و میر به‌ویژه میان کودکان را کاهش دهند. مسلماً وقوع این بحران، سیاست‌گذاری سلامت و بهداشت را دچار تحول اساسی خواهد کرد. از یک سو دلیل نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی، امکان تمرکز تنها بر سیاست‌های بالینی در نظام سلامت به کنترل بیماری‌ها نمی‌انجامد. اما از سوی دیگر، چاره‌ای بر تمرکز بر سیاست‌های کنترل‌کننده بیماری‌های همه‌گیر نخواهد بود. همین مسئله سیاست‌های سلامت را کاملاً تحت شعاع قرار می‌دهد.

از دیگر پیامدهای اجتماعی این بحران، کاهش ارتباطات واقعی در تمامی حوزه‌های زندگی است. ارتباطات فیزیکی خانوادگی و دوستانه خیلی محدود شده و از فضای واقعی به فضای مجازی منتقل شده، آموزشها در همه مقاطع تحصیلی مجازی شده، ادارات به دور کاری روی آورده‌اند و دولت الکترونیک گسترش یافته است.

گسسته شدن پیوندهای اجتماعی و کاهش ارتباطات رو در رو اجتماعی (که فعلاً شکل غالب روابط در جامعه ماست) منجر به نابه‌هنجاربهای اجتماعی و روانی شده است. همچنانکه دورکیم در قرن نوزدهم نشان داد با کاهش یکپارچگی اجتماعی و تنظیمات اجتماعی نرخ خودکشی افزایش می‌یابد (سیدمن ۱۳۸۸، ۶۵-۶۶). در دوران قرنطینه نرخ خشونت خانگی، خودکشی و افسردگی افزایش یافت. علاوه بر این رعایت فاصله اجتماعی به ترس اجتماعی تبدیل شده، افراد زندگی اجتماعی آمیخته با ترس و وسواسی را تجربه می‌کنند که هر روز در مدار خود تقویتی منجر به انواع بیماری‌های روانی و رفتارهای انحرافی اجتماعی خواهد شد. فاصله طبقاتی هرچه بیشتر شده است؛ از انواع ماسک‌های فانتزی و الکل‌های خالص و استفاده از وسایل نقلیه شخصی طبقات برخوردار تا میزان مرگ و میر و شیوع بالا در بین طبقات، همه و همه بیانگر هرچه فقیرتر شدن فقرا و هرچه ثروتمندتر شدن ثروتمندان است.

۲- نحوه برخورد دولت‌ها با این ویروس چگونه است؟

به طور کلی می‌توان واکنش کشورها را به شیوع این ویروس محافظه‌کارانه دانست. چون در آغاز، دولت‌ها درصدد بودند تا بین تثبیت اقتصاد و کنترل این بیماری یکی را انتخاب کنند. البته در بعضی از کشورها همانند آلمان، انگلیس و فرانسه، انتخاب بین سیاست و اقتصاد نبود، بلکه بین سیاست و سلامت بود. بعد از این تردید و محافظه‌کاری، واکنش نهایی همه انتخاب سیاست کنترل این بیماری، به هر هزینه‌ای بود. این مسئله مهم است، چون گمان می‌شد کشورهای غربی، بدون تردید و با قاطعیت سیاست کنترل بیماری را در پیش بگیرند، چون فلسفه اومانیسم یا انسان‌محوری، فلسفه غالب در سیاست‌گذاری سلامت در این کشورها است.

۳- چرا سیاست‌های کنترلی نتایج مختلف داشته‌اند؟ به عبارت دیگر، چرا برخی تعداد تلفات بیشتری از دیگران داشته‌اند؟ اگر آمارهای رسمی را ملاک قرار دهیم و همه آنها را صحیح بدانیم، این تفاوت‌ها به طور عام به ساختار نظام رفاهی و به طور خاص به ساختار نظام‌های بهداشتی و درمانی کشورها مربوط است. به طور مثال، در آمریکا که نظام درمانی متکی بر بازارهای بیمه است و تقریباً یک نظام رفاهی گزینشی وجود دارد، در نتیجه دسترسی افراد بدون بیمه به این نظام‌ها سخت‌تر است؛ افرادی که در دهک‌های پایین درآمدی هستند، کمتر از خدمات سلامتی استفاده می‌کنند. در نتیجه، تلفات و میزان مبتلایان به لحاظ مشکلات در دسترسی بیشتر خواهد بود. اما در کشورهای اروپایی که نظام سلامت عمومی است و سابقه یک نظام رفاهی عمومی را در کارنامه خود دارند، مردم با مشکلات کمتری در دسترسی روبه‌رو بودند و آنچه به نظام سلامت فشار آورده است ناشی از فشار تقاضا است تا عدم دسترسی. البته برخی از این تفاوت‌ها ممکن است در کشورهای در حال توسعه جدی نباشد. به عبارت دیگر، در کشورهای در حال توسعه چون نظام‌های بهداشتی عمدتاً اولویت را به بیماری‌های همه‌گیر داده‌اند تا میزان مرگ و میرها را کاهش دهند، آمادگی بیشتری با این بحران دارند.

۴- زندگی اجتماعی بعد از کنترل احتمالی این بحران چگونه خواهد شد؟ یکی از راه کارهای مبارزه با این ویروس فاصله‌گذاری اجتماعی است. عده‌ای معتقدند این واژه به‌جای واژه «قرنطینه» وضع شده تا وحشت از آن در حافظه تاریخی مردم کاهش یابد. قرنطینه محلی برای نگهداری مبتلایان و افراد در حال مرگ بود، اما وقتی قرار باشد از انتقال این ویروس جلوگیری شود باید همه از هم فاصله بگیرند. به علاوه، معنای فاصله‌گذاری با دو توصیه مهم همراه است: «دست‌هایتان را مرتب بشوید» و «در خانه بمانید». هر دوی این توصیه‌ها، که انجام آن انتخابی برای مرگ و زندگی است، پیامدهای مهم اجتماعی خواهد داشت. اگر فاصله‌گذاری اجتماعی ادامه پیدا کند تأثیر مهمی بر نهادهای مختلف اجتماعی از جمله نهاد خانواده خواهد داشت. اما مشخص نیست که میزان تأثیرات منفی یا مثبت آن چگونه باشند. بر اساس برخی گزارش‌ها، به طور مثال در انگلستان، میزان خشونت‌های خانگی در این مدت افزایش یافته است. در ایران نیز، وزارت بهداشت به مردم پیام داده که در صورت بروز هر گونه خشونت خانگی با اورژانس اجتماعی سازمان بهزیستی تماس بگیرند. این پیام تلویحاً نشان می‌دهد خشونت‌های خانگی در ایران نیز رو به گسترش است. به گفته سازمان ملل، آمار خشونت خانگی در دوران قرنطینه ۲۰ درصد افزایش داشته است (همشهری آنلاین ۱۳۹۹/۲/۱۱). نظام‌های رفاهی توسعه‌یافته می‌توانند در زمان بروز خشونت از طریق مددکاران اجتماعی، که واسطه بین خانواده و دولت هستند،

مداخله کنند و قوانین در جهت مداخله دولت است. اما در ایران و سایر کشورهای در حال توسعه، معمولاً مداخله دولت توصیه‌ای است و سرپرست خانواده حرف آخر را می‌زند. پیامدهای این فاصله‌گذاری اجتماعی می‌تواند روابط جدیدی را در بین افراد خانواده شکل دهد. به علاوه، ادامه فاصله‌گذاری اجتماعی، بر اهمیت «خانه» می‌افزاید، به‌ویژه به عنوان محلی برای آسایش و آرامش، و جایی برای مصرف. ممکن است به طور کل، سبک‌های زندگی مبتنی بر حق انتخاب افراد محدودتر شود، اما سبک‌های زندگی مبتنی بر خانه یا «سبک‌های زندگی خانه‌محور»^۱ افزایش چشمگیری پیدا خواهد کرد. ماندن بیشتر در خانه، اهمیت بهداشتی، نور، زیبایی، رنگ، معماری، دکوراسیون و امثالهم آن را بیشتر از گذشته خواهد کرد. در مقابل، زندگی در شهرها، اهمیت خود را از دست می‌دهد. حالا به نظر می‌رسد که یکی از پیامدهای کنترل کرونا افزایش چشمگیر اهمیت معماری و دکوراسیون داخل و استفاده از تمام فضاهای مختلف خانه باشد. به طور مثال، ممکن است آشپزخانه نقش بسیار مهم‌تری پیدا کند و صنعت غذای آماده افت چشمگیر کند، مگر اینکه خود را با موقعیت جدید مطابقت بدهد. اتاق مهمانی اهمیت کمتری پیدا می‌کند. احتمالاً اتاق مهمانی نخواهد ماند که تنها مورد استفاده مهمانی باشد. دستشویی، توالت و حمام از جمله مکان‌هایی در خانه خواهند بود که افراد می‌توانند سبک‌های مختلفی را در آن تجربه کنند، چون بهداشت فردی اهمیتش بالا می‌رود. همچنین می‌توان گفت که در دنیای پسا کرونا تقاضا برای مسکن خصوصی هم افزوده خواهد شد. (sazandeginews.com/News/7094)

ب- پیامدهای اقتصادی ویروس کرونا

دولت رفاه دولتی است که در آن تأمین و بهبود رفاه عمومی، وظیفه قانونی نهادهای قدرت است. در این نظام اقتصادی، دولت به همه کسانی که به هر دلیل نتوانند هزینه‌های خود را تأمین کنند از طریق پرداخت مستمری و یا کمک‌های نقدی کمک می‌کند (حمیدیان ۱۳۹۶، ۳۸). در بحران کرونا نقش دولت در تأمین هزینه‌های خانوارها در زمان قرنطینه و بیکاری بسیار تأثیرگذار است. با این حال دولت ایران علاوه بر بحران کرونا با بحران‌های اقتصادی منتج از روابط بین الملل نیز مواجه بود. با توجه به کاهش صادرات نفت ایران از ۲/۸ میلیون بشکه در روز (۲ سال پیش) به شرایط فعلی با چند صد هزار بشکه در روز، حتی قبل از شیوع ویروس کرونا نیز مقامات کشور به خوبی می‌دانستند که قادر به کاهش صدمات اقتصادی وارده به خانوارها و به‌خصوص اقشار کم‌درآمد جامعه نیستند. صندوق بین‌المللی پول تخمین زده است که بعد از خروج ایالات متحده از توافق هسته‌ای، ارزش ریال بیش از ۵۰ درصد کاهش یافته است. تورم با شتاب فزاینده به ۴۰ درصد رسید و شرکت‌های بزرگ خارجی کشور را ترک کردند و براساس همین تخمین، اقتصاد ایران در سال گذشته ۹/۵ درصد کوچک‌تر شده است. بنابراین اقتصاد داخلی ایران پیش از شیوع ویروس کرونا نیز شرایط پرتلاطمی را تجربه می‌کرده است. از طرف دیگر بودجه سال ۱۳۹۹ کشور با نرخ ۵۰ دلاری فروش هر بشکه نفت تهیه شده است. در این بین، کاهش قیمت نفت سنگین ایران به زیر ۱۵ دلار در همین ابتدای سال مشاهده می‌شود. براساس پیش‌بینی‌های واقع‌بینانه موجود، نرخ هر بشکه نفت در سال ۲۰۲۰ بین ۱۷ تا ۴۲ دلار در هر بشکه خواهد بود. اتفاقی که باعث می‌شود میانگین قیمت نفت در این سال بین ۲۰ تا ۲۵ دلار باشد. به‌طور کلی به‌نظر می‌رسد کسری بودجه از این محل می‌تواند خود باعث اختلالات قابل توجه در اقتصاد داخلی ایران شود. کسری که بخش عمده‌ای از آن براساس بودجه ۱۳۹۹، باید توسط انتشار اوراق مالی توسط دولت پوشش داده شود. این درحالی است که براساس توصیه نهادهای بین‌المللی، در شرایط بحران دولت‌ها باید برای حمایت از اقتصاد اقدام به بازخرید اوراق خزانه کنند. اقدامی که در کشورهای توسعه یافته شامل ایالات متحده انجام گرفت. در واقع تحلیلگران معتقدند، انزوای اقتصاد ایران و فاصله از بازارهای سرمایه بین‌المللی، ایران را به سمت تأمین مالی داخلی سوق خواهد داد که می‌تواند منجر به افزایش نرخ وام‌دهی و فشار بیشتر بر بودجه به دلیل تورم غیرقابل کنترل شود. براساس گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، بر اثر شیوع ویروس کرونا، در حوزه اشتغال هر دو سمت عرضه و تقاضای بازار کار تحت‌تأثیر قرار خواهد گرفت. تعطیلی و کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی منجر به تعدیل نیرو و کاهش تقاضای کار خواهد شد و عرضه کار نیز کاهش خواهد یافت، زیرا برخی افراد که مستقیماً با بیماری درگیر شده‌اند و برخی دیگر که غیرمستقیماً با اقدامات خودمراقبتی و کاهش تعاملات، ساعات کاری خود را کاهش خواهند داد. بنابراین به‌نظر می‌رسد در سال ۱۳۹۹ با کاهش نرخ مشارکت و کاهش اشتغال مواجه خواهیم بود. فعالیت کسب و کارهایی که مستقیماً از بحران کرونا متأثر شده‌اند به‌شدت کاهش خواهد یافت. کاهش فعالیت این کسب‌وکارها می‌تواند منجر به بحران بیکاری شده و رفاه خانوارهای زیادی را تحت‌تأثیر قرار دهد. در این میان بیشترین ضربه اقتصادی را کسانی متحمل خواهند شد که دارای شغل دائم نیستند، مانند دست‌فروشان و کارگران ساختمانی. هرچه فعالیت کسب‌وکارها کاهش یابد، درآمدهای مالیاتی دولت نیز کاهش می‌یابد. بنابراین با توجه به کاهش ظرفیت‌های مالیات‌ستانی از فعالیت‌های اقتصادی و کاهش قیمت نفت و اقدامات مورد نیاز برای حمایت از کسب‌وکارها و افراد آسیب‌دیده و همچنین افزایش مخارج دولت در حوزه بهداشت و درمان، کسری بودجه دولت تشدید

۱- sazandeginews.com/News/7094

۲- اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-eqtesad.com>

۳- اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-eqtesad.com>

خواهد شد. با توجه به این موضوع و افزایش نقدینگی، تورم نیز روند صعودی به خود خواهد گرفت. کما اینکه صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی تورم ۳۱ درصدی را برای اقتصاد ایران در سال ۲۰۲۰ داشته است.^۱

در حوزه بازار مسکن، معاون وزیر راه و شهرسازی با تاکید بر کاهش تعداد معاملات در اسفندماه، خبر از ثبات قیمتی و پایداری در بازار مسکن داد. همچنین براساس گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، با توجه به فرارسیدن فصل نقل‌وانتقالات، به‌نظر نمی‌رسد شیوع ویروس کرونا تاثیر چشمگیری بر کاهش معاملات در ۳ ماه ابتدای سال ۱۳۹۹ بگذارد و شاید تثبیت قیمت مسکن رخ دهد. در بخش دیگر، هرچند شیوع این ویروس با افزایش مصرف برق و آب، چالش‌هایی را برای دولت به‌وجود آورده و به‌ویژه امکان مواجه شدن با بحران تامین آب خانگی در فصول گرم سال را ایجاد کرده است، اما از حیث کاهش مصرف بنزین برای دولت درآمدزا بوده، زیرا میزان یارانه پرداختی دولت بابت بنزین کاهش یافته و دولت می‌تواند از محل مابه‌التفاوت صادرات بنزین صرفه‌جویی شده در طی سه ماه حدود ۳/۶ هزار میلیارد تومان درآمد داشته باشد.

به‌طور کلی برآورد اقتصاددانان آن است که در شرایط بدبینانه، احتمال سقوط تولید داخلی ایران به دوسوم میزان فعلی (کاهش ۳۳ درصدی) و کسری بودجه حدود ۱۰ میلیارد دلاری در سال جاری وجود خواهد داشت. (اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت‌شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-eqtesad.com>)

در بخش تجارت خارجی، براساس گزارش‌های بین‌المللی، شیوع ویروس کرونا، صادرات ایران به کشورهای همسایه را محدود کرده است ولی از آنجاکه اولین شریک تجاری ایران چین است، با وجود گزارش شیوع ویروس کرونا در ووهان چین در ماه دسامبر، ایران نسبت به محدود کردن سفرها به چین و بالعکس بی‌میلی نشان داد چراکه حدود ۲۳ درصد از صادرات غیرنفتی کشور (بیش از ۸ میلیارد دلار) در ۱۱ ماهه ابتدای سال ۱۳۹۸ به چین بوده است. در شرایطی که صادرات نفت ایران به کمترین میزان خود در ۴ دهه گذشته رسیده است، حفظ تجارت با چین دور از انتظار به‌نظر نمی‌رسد. همچنین براساس گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، اختلال در صادرات از مرزهای زمینی، کاهش ورود و خروج گردشگر، کاهش قیمت و تقاضای جهانی نفت و کاهش محصولات صادراتی کشور در کنار اختلال در تجارت با چین، از مهم‌ترین پیامدهای شیوع این ویروس در حوزه تجارت خارجی کشور هستند. صندوق بین‌المللی پول تخمین زده است که تجارت خارجی ایران در سال ۲۰۲۰ با کاهش ۱۶ میلیارد دلاری به حدود ۷۰ میلیارد دلار خواهد رسید. همچنین در سال جدید، دو رویداد مهم که می‌تواند شکل‌گیری مجلس با ترکیب جدید و انتخابات ریاست‌جمهوری ایالات‌متحده باشد بر تجارت خارجی ایران اثرگذار خواهد بود. (اثر کرونا بر اقتصاد ایران - <https://donya-e-eqtesad.com>)

در شرایط بحران زده اقتصادی، دولت ایران درخواست استقراض ۵ میلیارد دلاری از صندوق بین‌المللی پول کرد که از بعد از انقلاب سال ۱۳۵۷ بی‌سابقه است. علاوه بر ابعاد مالی این استقراض از بعد سیاسی نیز پذیرش این درخواست چالش‌برانگیز به‌نظر می‌رسد. درحالی که کشورهای منطقه از جمله افغانستان، کامبوج، هند، پاکستان، مالدیو، سریلانکا، تاجیکستان، مغولستان و یمن موفق به اخذ این کمک‌های مالی شده‌اند. همچنین ویروس کرونا سبب شده است تا مقامات رسمی کشور، در اقدامی تقریباً بی‌سابقه درخواست و فشار رسانه‌ای خود را برای رفع یا تعلیق تحریم‌های ایالات‌متحده از این کشور یا جوامع بین‌المللی اعلام کنند. البته درخواست استقراض ۵ میلیارد دلاری ایران از صندوق بین‌المللی پول و درخواست علنی تعلیق تحریم‌ها درحالی مطرح شد که تخمین زده می‌شود ایران از ماه می ۲۰۱۸ (بازگشت تحریم‌ها) تا به حال حدود ۵۰ میلیارد دلار درآمد نفتی بالقوه را از دست داده است. (اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت‌شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-eqtesad.com>)

مقایسه تأثیر شیوع ویروس کرونا بر بودجه دولت‌ها در جهان و ایران

اقتصاددانان درباره مداخله دولت در نظام بهداشت و سلامت (همچون نظام آموزش و امنیت) اجماع نظر دارند؛ به همین دلیل، انتظار می‌رود در شرایط بحرانی در نظام سلامت، دولت‌ها بودجه‌های مشخصی پیش‌بینی کنند. شرایط پاندمیک کرونا، در حال حاضر باعث شده تا دولت‌ها بودجه‌های متعددی برای مبارزه با خود پاندمی و آثار اجتناب‌ناپذیر آن در نظر بگیرند دولت‌های چین و ایران بدلیل سرعت شیوع بیماری نتوانسته‌اند بودجه مشخصی از قبل پیش‌بینی کنند. نمودار بودجه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که بیشتر دولت‌ها آمادگی بودجه‌ای لازم برای این کار را یافته‌اند و حتی در برخی کشورها مانند آلمان که شیوع بیماری در آن فراگیر نیست به نظر می‌رسد، بودجه ۱۵۰ میلیارد یورویی دولت باعث شده اثربخشی خود در مهار بیماری را نسبت به دیگر کشورها بیشتر نشان بدهد: (<https://www.irna.ir/news/837348>)

۱- اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت‌شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-eqtesad.com>

۲- اثر کرونا بر اقتصاد ایران - <https://donya-e-eqtesad.com>

بودجه دولتهای جهان برای مبارزه با کرونا

نمودار شماره ۱- مقایسه بودجه دولتهای جهان برای مبارزه با کرونا

همه کشورها بودجه های اختصاصی را در قالب بسته های حمایتی ارائه کردند به عنوان نمونه، بسته حمایتی برای مبارزه با کرونا دولتهای ایتالیا، استرالیا و ایران مقایسه می شود:

و یا در استرالیا، بسته حمایتی برای مبارزه با کرونا اختصاص یافته و پنج گروه اصلی را به عنوان جامعه هدف در نظر گرفته است:

جدول شماره ۱-مقایسه بسته های حمایتی برای مبارزه با کرونا

ایران (۱۰۰ هزار میلیارد ریال)	استرالیا (۱۷۶ میلیارد دلاری)	ایتالیا (۲۵ میلیارد یورو)
۱- اعطای ۷۵۰ هزار میلیارد ریال تسهیلات به کسب و کارهای آسیب دیده با نرخ ترجیحی ۱۲ درصد	۱- اختصاص کمک هزینه به مبلغ ۷۵۰ دلار برای افراد واجد شرایط با برآوردی در حدود ۶ میلیون و پانصد هزار نفر در سراسر کشور.	۱- تعویق مهلت ارسال اظهارنامه های مالیاتی تا سه ماه آینده
۲- ۵۰ هزار میلیارد ریال کمک به صندوق بیمه بیکاری، بسته حمایتی نقدی به اقشار کم درآمد	۲- پرداخت مبلغ ۲۱ هزار دلار به صاحبان مشاغل کوچک همراه با کارآموز و تخصیص این مبلغ به صورت یارانه های پرداخت دستمزد.	۲- تعویق مهلت پرداخت قبوض برق، گاز و آب تا ۳۰ آوریل
۳- تعویق سه ماهه پرداخت تسهیلات	۳- پرداخت بین ۲ هزار تا ۲۵ هزار دلار کمک نقدی برای گردش پول به مشاغل کوچک و متوسط.	۳- معافیت از پرداخت اقساط وام مسکن کسانی که برای خرید خانه اول خود وام گرفته اند، تا مدت معین
۴- برداشت احتمالی از صندوق توسعه ملی برای تامین دارو و تجهیزات پزشکی	۴- تخفیف های مالیاتی و همچنین کمک های ۱۵۰ هزار دلاری برای تشویق به سرمایه گذاری برای مشاغل دیگر	۴- پرداخت کم هزینه ماهیانه ۵۰۰ یورو به کسانی که به صورت خود اشتغالی فعالیت می کنند به مدت سه ماه
۵- درخواست استقراض ۵ میلیارد دلاری از صندوق بین المللی پول	۵- ایجاد یک صندوق مالی ۱ میلیارد دلاری برای شرکتهای بزرگ.	۵- تسهیل دورکاری کارمندان بخش های دولتی از طریق دریافت تجهیزات لازم همچون لپ تاپ و تبلت
۶- سته حمایتی از مودیان مالیاتی شامل تمدید سررسید پرداخت مالیات بر ارزش افزوده و مهلت سه ماهه جدید برای پرداخت بدهی		۶- در نظر گرفتن دوران قرنطینه کارمندان دولتی معادل طول درمان و بستری در بیمارستان پرداخت حقوق آنان بر همین اساس
		۷- تخصیص وام با سود صفر درصد و بازپرداخت ۱۵ ساله جهت تامین نقدینگی و کمک به بازپرداخت وام های پیشین به صاحبان مشاغل خصوصی
		۸- تعلیق پرداخت هزینه های تامین اجتماعی و عوارض شهرداری از ۲۳ فوریه تا پایان آوریل و امکان پرداخت اقساطی این هزینه ها بعد از این تاریخ توسط شرکتهای
		۹- معافیت پرداخت مالیات تا پایان ماه آوریل و همچنین پرداخت کمک های تامین اجتماعی و رفاهی برای کارگران شاغل در هتل ها و اماکن گردشگری

موضوع حائز اهمیت آن است که کسب و کارها و مشاغل در ایران برخلاف عمده کشورها تقریباً ۳ ماه پربازده را که شامل بازار قبل و بعد از عید نوروز می شود، از دست داده اند. به عبارتی صدمات اقتصادی وارده بر خانوارها می تواند در ماه های بعدی و حتی بعد از طرح فاصله گذاری اجتماعی نیز ادامه داشته باشد. بنابراین به نظر می رسد تعویق پرداخت اقساط وام و مالیات برای یک دوره

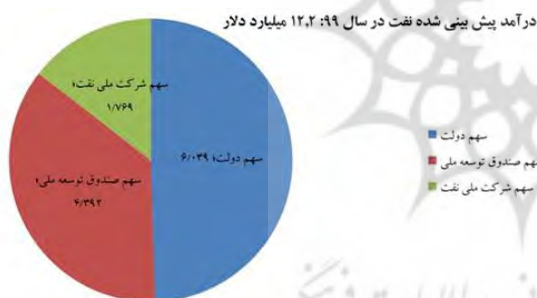
سه ماهه نتواند کسب و کارها را به شرایط قبل بازگرداند. بنابراین پس از پایان بحران، نمی‌توان انتظار بهبود نسبی را در وضعیت اشتغال به کار و به‌طور کلی شرایط رفاه خانواده‌ها، حداقل در برخی از مشاغل خاص درگیر با بحران داشت با نگاهی به بسته محرک اقتصادی سایر کشورهای درگیر، می‌توان پی برد که بسته ۲ تریلیون دلاری ایالات‌متحده، حدود ۱۰ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور است. همچنین بسته محرک اقتصادی سایر کشورهای توسعه‌یافته مانند ژاپن و آلمان اندکی کمتر از ۱۹ درصد تولید ناخالص داخلی آن کشورها است، برای سنگاپور ۱۳ درصد و برای بریتانیا حدود ۴ درصد است. همچنین این نسبت براساس ادعای موسسه رتبه‌بندی فیچ، در کشورهای حوزه خلیج فارس، برای بحرین و عمان حدود ۳۰ درصد، برای امارات متحده عربی و قطر حدود ۱۰ درصد و برای رقیب منطقه‌ای ایران یعنی عربستان سعودی ۴ درصد است. بر اساس اطلاعات موجود، به‌طور متوسط در حدود ۷۵ درصد اقتصاد دنیا، حجم بسته‌ای به اندازه ۵ درصد کل تولید ناخالص داخلی دنیا توسط دولت‌ها پیشنهاد شده است. این درحالی‌است که بسته محرک اقتصادی پیشنهاد شده در ایران حدود ۰/۲ درصد تولید ناخالص داخلی ایران و ۷ درصد بودجه سال جاری است (جدول ۱).

براساس نظر اقتصاددانان، از آنجاکه تاکنون ایران بسته حمایت مالی نداشته است، این بسته محرک اقتصادی نه یک بسته مالی، که شبیه به یک بسته سیاست پولی است. هرچند براساس تحلیل موسسه فیچ، بسته محرک اقتصادی بزرگ‌تر لزوماً منجر به بهبود نسبی رفاه نخواهد شد. (اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت شکن /محمدصادق عبدالمهی پور - <https://donya-e-ektesad.com>)

ظاهراً در ایران دولت علاوه بر عدم تأمین و پیش بینی هزینه‌های درمانی ناشی از کرونا، احتمالاً برای سیاستگذاری درباره آثار اقتصادی کرونا هنوز پیش بینی مشخصی نداشته و بنابراین نیاز به پیش بینی دقیق منابع و مصارف بودجه خود دارد به همین دلیل تحلیل آثار شیوع کرونا بر بودجه دولت بسیار اهمیت دارد.

مطابق لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ درآمدهای دولت، ۲۶۱ هزار میلیارد تومان لحاظ شده که شامل موارد زیر است:

- درآمدهای مالیاتی: ۱۹۵ هزار میلیارد تومان
- درآمد حاصل از مالکیت دولت: ۳۰۵ هزار میلیارد تومان
- درآمدهای متفرقه: ۱۸۶ هزار میلیارد تومان
- درآمد حاصل از فروش کالا و خدمات: ۱۱۳ هزار میلیارد تومان
- درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات: ۵۶ هزار میلیارد تومان

نمودار شماره ۲- درآمدهای پیش بینی شده نفت

پیش بینی می‌شود کرونا در دو بخش درآمدهای مالیاتی و درآمد حاصل از جرایم و خسارات تأثیر داشته باشد با لحاظ شیوع ویروس کرونا تا انتهای فصل بهار، پیش بینی می‌شود هر دو زیربخش‌های یاد شده با کاهش ۲۰ درصدی مواجه شود به طوری که درآمدهای مالیاتی با کاهش ۳۹ هزار میلیارد تومان به ۱۵۶ هزار میلیارد تومان برسد و درآمد حاصل از جرایم و خسارات نیز با کاهش ۲۰ درصدی به ۴۵ هزار میلیارد تومان برسد با لحاظ این دو حالت پیش بینی می‌شود درآمدهای دولت در کل با کاهش ۱۵ درصدی از ۲۶۱ هزار میلیارد تومان به ۲۲۲ هزار میلیارد تومان برسد. (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، تأثیر شیوع ویروس کرونا بر بودجه دولت‌ها در جهان و ایران. حمید پاداش هیئت علمی دانشگاه تهران و دیگران)

با توجه به اینکه در بودجه سال ۱۳۹۹، بر کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی لحاظ شده است پیش بینی می‌شود کاهش درآمدهای نفتی تأثیر چندانی بر منابع درآمدی از بابت درآمدهای نفتی نداشته باشد از طرفی پیش بینی می‌شود با افزایش قیمت دلار در سال ۱۳۹۹، این کاهش در درآمدهای دلاری در درآمدهای ریالی جبران گردد. برای محاسبه بار مالی کرونا بر منابع و مصارف دولت، بایستی ابتدا مشخص کنیم که دولت تاکنون چه هزینه‌هایی برای نظام سلامت انجام داده و یا در حال انجام است، چه برنامه‌های حمایتی برای کسب و کارها در شرایط کاهش تقاضای مؤثر در نظر گرفته و چه برنامه‌هایی در نظر دارد انجام دهد؛ در حوزه نظام سلامت؛ بر اساس گزارش وزارت بهداشت تا ۲۵ اسفند ۱۳۹۹؛ دولت بالغ بر ۱۶۱۰ میلیارد تومان اعتبار برای نظام سلامت کشور در نظر گرفته است برآورد کارشناسی برای کل هزینه‌های موردنیاز بخش سلامت کشور تا ۱۰ هزار میلیارد تومان نیز انجام شده است.

۱. در حوزه کسب و کارها، برنامه‌ها و سیاستهای زیر تاکنون مصوب و بخشی از آن عملیاتی گردیده است؛
۲. مهلت و فرصت سه ماهه در پرداخت بیمه و مالیات.

۳. معافیت از مالیات برای بخش خصوصی تامین کننده لوازم و تجهیزات بهداشتی و درمانی مورد نیاز
۴. امهال سه ماهه اقساط اسفند، فروردین و اردیبهشت مردم به بانکها.
۵. برداشتن محدودیت استفاده از خدمات بانکی برای صاحبان چک های برگشتی در این دوره ۲ الی سه ماهه در ۱۰ رسته شغلی.
۶. تاخیر پرداخت حق بیمه سهم کارفرما در ماههای اسفند، فروردین و اردیبهشت و پرداخت تدریجی آن در سال ۹۹
۷. تعویق پرداخت بدهکاری سه ماهه مردم در زمینه آب، برق، گاز و عوارض شهرداری
۸. بسته حمایتی از ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان برای ۳ میلیون خانوارهای با درآمد خیلی کم؛
۹. پرداخت وام یک تا ۲ میلیون تومانی بدون درخواست تضمین و با کارمزد ۴ درصد برای ۴ میلیون خانوار. کم درآمد و پرداخت ۸ درصد کارمزد اضافی آن از سوی دولت به بانکها.
۱۰. اختصاص بسته ۱۰۰ هزار میلیارد تومانی برای ارائه تسهیلات به بنگاههای آسیب دیده.
۱۱. تقویت منابع صندوق بیمه بیکاری.
۱۲. پرداخت نقدی به خانوارهای هدف و آسیب دیده.

علاوه بر موارد فوق، بر اساس گزارش مرکز پژوهشهای مجلس، پیش بینی می شود هزینه‌هایی متوجه صندوق‌های بازنشستگی بر حسب تعداد افراد فوت شده و تعداد بیکاران گردد در این باره، هرچند سناریوهایی متعددی در نظر گرفته شده است، لیکن به طور متوسط اگر هزینه های ۲ هزار نفر فوتی و ۱۵۰ هزار نفر بیکار را برای صندوق های بازنشستگی در نظر بگیریم بالغ بر ۱۰۳۰ میلیارد تومان هزینه خواهد داشت. بدین ترتیب، اگر بخواهیم بار مالی کرونا بر منابع و مصارف بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ را محاسبه کنیم میتوانیم به جدول زیر توجه کنیم؛ (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، تأثیر شیوع ویروس کرونا بر بودجه دولت‌ها در جهان و ایران، حمید پاداش هیئت علمی دانشگاه تهران و دیگران)

جدول شماره ۲- مصارف بودجه ای کرونا

مصارف بودجه‌ای ناشی از شیوع کرونا		
کمک به بخش بهداشت	غیر از ردیف های معمول (در اسفند ماه)	۱۶۱۰ میلیارد تومان
کمک نقدی به مردم	واریز ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان به حساب ۳ میلیون نفر	۱۲۰۰ میلیارد تومان
اعطای وام به مشاغل آسیب پذیر	وام ۱ تا ۲ میلیونی ۴ درصدی بدون ضامن به ۴ میلیون نفر	۶ هزار میلیارد تومان
تعویق سه ماهه در پرداخت حق بیمه کارفرما به سازمان تأمین اجتماعی	پرداخت ۲۰ درصد حق بیمه کارفرما یا ۳ ماه تعویق	۶ هزار میلیارد تومان
صندوق های بازنشستگی	با فرض ۲ هزار نفر فوتی و ۱۵۰ هزار نفر بیکار (مطلق برآوردهای موجود کارشناسی)	۱۰۳۰ میلیارد تومان
ارائه تسهیلات به بنگاههای آسیب دیده	بسته شامل تسهیلات به بنگاههای آسیب دیده، تقویت منابع صندوق بیمه بیکاری و پرداخت نقدی به خانوارهای هدف و آسیب دیده	۱۰۰ هزار میلیارد تومانی
جمع		۱۱۵۸۵۰ میلیارد تومان

ج) پیامدهای سیاسی ویروس کرونا

دولتهای امروزی به واسطه داشتن قوه قهریه، کنترل دانش و تکنولوژی و سلطه فرهنگی بیشترین قدرت انضباطی را در جامعه سازی می‌کنند. فوکو حکومت‌پذیری را شکل مدرن قدرت تلقی می‌کند (Nash 2001:45). هرچند سبک زندگی مدرن مبتنی بر حق انتخاب و کثرت طلبی و تنوع‌جویی است اما تا اندازه زیادی توسط دولت محدود خواهد شد. در حالی که پیامدهایی که این بیماری بر نحوه حکمرانی خواهد گذاشت، ممکن است کاملاً متفاوت از تأثیر آن بر سبک زندگی و اجتماعی باشد. در حال حاضر میزان مداخلات دولت بر اساس خواست مردم افزایش چشمگیری داشته است. هیچ اعتراضی در مورد دخالت در زندگی شخصی از هر طریقی که دولت تشخیص دهد وجود ندارد.

کسانی که در گذشته صدایشان بلند بود که چرا دولت در اقتصاد زیاد دخالت می‌کند، حالا در صف اول هستند تا از دولت انتقاد کنند چرا دیر وارد عمل شده‌ای. چون دولت‌ها باید بزرگ شوند تا با این بیماری مبارزه کنند. در گذشته بیشتر اقدام‌های دولت در محدود کردن زندگی یا نظارت بر رفتار افراد با مخالفت روبه‌رو می‌شد. الان با دستور دولت بسیاری از کسب‌وکارها تعطیل شده‌اند، بسیاری بیکار شده‌اند و مردم هم دستور دارند در خانه بمانند. دولت‌ها قول داده‌اند هزینه این بیکاری‌ها را بدهند. در برخی کشورها

مثل کره جنوبی و سنگاپور تمامی اطلاعات شخصی، الکترونیکی و پزشکی مردم در اختیار دولت قرار گرفته. در بسیاری کشورها کارهایی که روزی عادی به نظر می‌رسید، مثلاً رفتن به خانه اقوام، با جرمه ماموران دولتی روبه‌روست. این مسئله عده‌ای را نگران کرده است که ممکن است بعد از این دوران، دولت‌ها تمایلی به کاهش نظارت و مداخله خود در امور شخصی مردم نداشته باشند. ویروس کرونا اگرچه با خود تلفات انسانی به همراه داشته و باعث چالش در اقتصاد جهان و رکود در بخش تولید و سخت شدن معیشت مردم شده است، اما این همه ماجرا نیست و چنانچه واقع‌بینانه به موضوع نگریسته شود، این ویروس منحوس، باعث شده اتفاقات خوبی هم رخ بدهد. همان اتفاقاتی که سال‌هاست رهبر معظم انقلاب تلاش می‌کنند تا اثبات کنند که اگر اراده کنیم و بخواهیم، شدنی است.

به‌عنوان مثال؛ تمرین عملی و افزایش آمادگی بخش بهداشت و درمان و به‌خصوص نیروهای مسلح برای مقابله با جنگ‌های بیولوژیکی احتمالی در آینده و نیز تقویت اصل وحدت و همدلی در عملکرد مردم و مسئولین و اثبات کارایی راهبرد عملکرد جهادی و روحیه انقلابی، برخی از پیامدهای مثبت شیوع و مقابله با ویروس کرونا در کشور محسوب می‌شوند، که البته برخی از آنها کم یا زیاد طی عمر با برکت انقلاب اسلامی، محقق شده است. همچنین اثبات مجدد قدرت جمهوری اسلامی ایران در بسیج عمومی و استفاده از مشارکت مردمی برای مدیریت بحران‌های گوناگون، دستاورد دیگری بود که به آشکال مختلف از جمله؛ با استفاده بهینه از ظرفیت بهداشتی و درمانی نیروهای مسلح و با حضور گسترده بسیج، مساجد و هیأت مذهبی، صنوف و اقشار مختلف مردم و حتی استفاده از سمپاش‌های بخش کشاورزی برای ضدعفونی کردن معابر در این کارزار به تصویر کشیده شد. در این نمایش عمومی، برتری فرهنگ ایرانی - اسلامی اثبات شد و مردم جهان فهمیدند که مدینه فاضله غرب بیشتر از یک سراب و رؤیای کودکانه نیست و نظام سلطه نه‌فقط از نظر فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی مشکل اساسی دارد، بلکه در مواجهه با بحران‌ها به لحاظ تأمین امکانات حیاتی مورد نیاز جامعه خود نیز ناتوان است.

متقابلاً مردم دریافته‌اند که از کان مختلف جمهوری اسلامی از جمله بخش سلامت نه‌فقط از کشورهای اروپایی و آمریکا عقبتر نیست، بلکه به مراتب کارآمدتر و دارای توان و امکانات بیشتری است و سیاه‌نمایی و اتهامات وارده به آن کذب محض است. مردم فهیم ایران اسلامی در جریان این مبارزه ثابت کردند که بر خلاف مردم غارتگر اروپا و آمریکا، از پشتوانه فرهنگی و اخلاقی مبتنی بر اصول و ارزش‌های اسلامی و اجتماعی بسیار غنی و ارزشمند برخوردارند و همچون گذشته در سختی‌ها یار و غمخوار یکدیگر و حامی نظام اسلامی هستند. در جریان این کارزار، ماهیت پلید و عملکرد خصمانه رسانه‌های معاند که در اقداماتی سخیف و متناقض تلاش داشتند تا با دروغ‌پراکنی و سیاه‌نمایی، هر نوع اقدام جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با بحران پیش‌آمده را ضعیف و غیر استاندارد و حتی غیراخلاقی و غیرانسانی جلوه دهند، نیز افشاء شد و اهداف و نیت شیطانی آنها بیش از پیش برای مردم آشکار شد. به‌عنوان مثال؛ با این‌که دستگاه تبلیغاتی غرب و رسانه‌های همسو با آن، در ابتدای کار تمام توان خود را بر ناتوان جلوه دادن سیستم بهداشت و درمان ایران متمرکز نموده و هر مشکل درمانی را به این موضوع ارتباط می‌دادند، در ادامه و پس از رسوایی‌های متعدد سیستم درمانی ناکارآمد اروپا و آمریکا، تا مدت‌ها سکوت کامل اختیار نمودند و حتی از ذکر آمار مبتلایان خود اجتناب نمودند. یا در حالی که این رسانه‌ها پیشنهاد نیروهای مسلح ایران برای قرنطینه شهرها را نوعی حکومت نظامی و دیکتاتوری از سوی نظام اسلامی معرفی می‌کردند، همین اقدام توسط دولت‌های غربی را مدیریت علمی تلقی نموده و به مردم غرب چنین القاء می‌کردند که همه چیز تحت کنترل است، اما در نهایت این ویروس ناچیز ثابت کرد که مدعیان قدرت در جهان تا چه حد ضعیف و آسیب‌پذیرند.

علاوه بر این؛ در جریان مبارزه با ویروس کرونا ثابت شد که اگر بخش تولید با روحیه انقلابی و عملکرد جهادی وارد کار شود و دولت به طور جدی و عملی از تولیدکنندگان حمایت کند، نه‌تنها رونق تولید محقق خواهد شد، بلکه جهش تولید نیز صورت خواهد گرفت.

طی چند ماه گذشته برخی از تولیدکنندگان محصولات موردنیاز بخش بهداشت و درمان توانستند با اتکاء به حمایت دولت، ظرف مدت چند هفته و بلکه چند روز، با دو یا سه شیفته کردن زمان فعالیت و حتی با تغییر کاربری خطوط تولید، متناسب با نیاز کشور به فرآیند کار سرعت بخشیده و میزان تولید خود را به شکل جهشی افزایش دهند.

تولید امکانات و دستگاه‌های موردنیاز کشور در این عرصه و طراحی و تولید برخی از اقلام مانند؛ کیت تشخیص کرونا، سامانه تشخیص پونومی کووید ۱۹ و برنامه و نرم‌افزار آموزشی کرونا و نیز بهسازی و افزایش کارایی دستگاه تنفس مصنوعی یا ونتیلاتور که برای اولین بار صورت گرفت، از جمله این موارد هستند. مطالعه و دستیابی اولیه به انواع روش‌های درمانی مثل؛ استفاده از روش سلول درمانی و داروهای مقابله با کرونا مانند؛ داروهای گیاهی و نوترکیب و اقدام برای ساخت واکسن نیز حرکت در همین مسیر و بیانگر توان علمی دانشمندان و نخبگان ایران اسلامی است. افزایش چشمگیر تولید محصولات بهداشتی مورد نیاز بازار داخلی کشور (همان نکته‌ای که رهبر معظم انقلاب هم در پیام نوروزی به آن اشاره کردند) مانند؛ مواد شوینده، الکل و مواد ضدعفونی کننده نیز، بار دیگر توان نیروهای داخلی و ظرفیت بخش تولید را به نمایش گذاشت. این رخداد پیامدهای مطلوب جانبی دیگری هم داشته که مهمترین آنها عبارتند از: تمرین قرنطینه و درمان خانگی و شهری، ظهور و بروز خلاقیت‌ها و ابتکارات برای ضدعفونی کردن وسایل و امکانات خانگی، روش‌های ابتکاری برای پیشگیری و درمان، تولید ماسک خانگی، تولید دستکش ابتکاری، کاهش و حذف هزینه‌های نوروزی خانواده‌ها، اثبات امکان حذف هزینه‌های غیرضروری مراسم ترحیم و حتی تبدیل موضوع به دستمایه‌ای برای شکوفایی طبع طنزپردازی و لطیفه‌گویی ایرانیان برای پرکردن اوقات فراغت در خانه که مسبوق به

سابقه است. کاهش محسوس میزان مصرف بنزین و مواجه شدن پالایشگاه‌ها با مازاد تولید، کاهش تردهای درون شهری و در نتیجه کاهش آلودگی هوا، کاهش مسافرت‌های برون‌شهری و در نتیجه بهبود شرایط محیط زیست و طبیعت، جلب توجه جامعه به ضرورت رعایت بهداشت و بهبود شرایط بهداشتی را هم می‌شود در ردیف سایر پیامدهای جانبی قرار داد. با این حال باید از جلب توجه بشر به عجز و ناتوانی خویش در برابر قدرت بیکران الهی و نیز سوق یافتن مجدد دل‌ها و قلب‌ها به سوی دین و معنویت، به عنوان بزرگترین دستاورد این رخداد نام برد. (پیامدهای مثبت ویروس کرونا- <https://www.mashreghnews.ir/news/۱۰۶۲۰۶۲>)

د) پیامدهای فرهنگی مذهبی کرونا

دین یکی از مهمترین مجموعه عناصر فرهنگی است که اشاره به گروه‌های وسیع سازمان یافته‌ای دارد که وجه اشتراکشان ماوراء الطبیعه و مفاهیمی چون خدا، فرشته و شیطان است (Cragun2001). دین به عنوان یک نهاد و یک امر مقدس ممکن است کارکردهای مثبت یا منفی در جامعه داشته باشد. به عقیده دورکیم جامعه شناس کارکرد گرا، مناسک دینی با حفظ همبستگی و انسجام اجتماعی، حفظ نظم و ثبات و از این رو ایجاد منافع جمعی، کارکرد اساسی برای جامعه دارد (Inglehart2008:26). توماس لاکمن نیز مذهب را یکی از مخازن معنایی می‌داند و معتقد است مذهب بودن یکی از خصوصیات انسانشناختی حیات انسانی است و فرایند انسانی شدن در ارتباط با خصوصیت بنیادی مذهبی بودن انسان، به منزله متعالی شدن طبیعت زیستی اش قرار دارد (کسلر ۱۳۹۴، ۱۸۲). در نقطه مقابل، مارکس نظریه پرداز تضادی، مذهب را افیون مردم و شکل مقدس از خود بیگانگی افراد می‌داند و معتقد است نقد مذهب، نقد جهان پر دردی است که مذهب هاله مقدس آن است (مارکس ۱۳۸۱، ۵۴).

از دیرباز همواره یکی از میدان‌های حضور دین نقاط ضعف بشری مانند بیماری و مرگ بوده است و ادیان یکی از کارکردهای خود را حل این معضلات برای بشر تعریف کرده‌اند. نوعی تعامل و تبادل دوسویه میان دین دار و دین (دین‌گذار) برقرار بوده است که در ازای باور و ایمان دین‌دار، دین به او آرامش و اطمینان می‌داده است، به‌ویژه هنگام مواجهه با بلاها و مصائب. از این معامله دوطرف بهره‌مند می‌شدند؛ دین بر شمار باورمندان و در نتیجه قدرت خود می‌افزود و دین‌دار صاحب مرهمی برای ترس‌ها و دردهایش می‌شد. با ظهور علم مدرن، اما این رابطه برهم خورد. حالا سروکله یک مدعی جدید پیدا شده بود که نه برای همه ترس‌ها و دردها (مثل مرگ) بلکه برای بسیاری‌شان (مثل بیماری) پاسخ‌های متفاوتی داشت، پاسخ‌هایی زمینی، معقول و سنجش‌پذیر. چالش علم و دین یکی از پدیده‌ترین چالش‌های الاهیاتی است که در دوره مدرن، دامن‌گیر همه ادیان شده است. ایران نیز دست‌کم از دوره مشروطه یکی از محورهای فعالیت جریان روشن‌فکری (دینی و غیردینی) همین موضوع بوده است. فراگیری این بحث در دهه‌های ۲۰ و ۳۰ گروهی از روشن‌فکران دین‌دار را بر آن داشت که به دفاع «علمی» از اسلام بپردازند و به زبان‌های مختلف اثبات کنند که نه تنها معارضه‌ای بین قرآن و آموزه‌های اسلامی با دانش و دستاوردهای دانش مدرن از قبیل ترمودینامیک و تکامل زیستی داروین نیست، بلکه بسیاری از کشفیات علوم تجربی در نجوم، پزشکی، زیست‌شناسی، فیزیک و شیمی را می‌توان با تفسیر آیات قرآن دریافت. آن جنس دفاع علمی از دین حالا دیگر کمتر خریدار دارد و طبیعی است، چون حالا صورت‌بندی نسبت علم و دین، متأثر از تحولات شتابان جامعه بشری تغییر کرده است. این روزها شیوع یک بیماری ناشناخته و مرگ‌آور به نام کرونا زمینه‌ای فراهم ساخته است که مسئله علم و دین دوباره در جامعه طرح شود. با این تفاوت مهم که این بار میدان طرح این مسئله نه حوزه اندیشه نخبگانی، بلکه رفتار و عمل همگانی است. این بار چالش علم و دین دیگر یک موضوع نظری نیست که نخبگان در محافل علمی به آن بپردازند، بلکه حالا همه توده و عامه دین‌داران با این چالش مواجه‌اند، مواجهه‌ای مستقیم و نزدیک، بر سر بزنگاهی که یک‌سویش مرگ است.

سخت‌ترین آزمون دین‌داران همین جاست، محک ایمانشان به دین و سطح و کیفیت ایمانشان. این روزها در محافل مذهبی بر سر نوع مواجهه با بیماری کرونا اختلاف‌نظرهایی جدی مطرح است. یک گروه معتقد است باتوجه به ویژگی‌هایی که این بیماری ناشناخته دارد و طبق هشدار پزشکان مجامع و محافل دینی مثل دیگر مجامع عمومی باید ایمن شود و حتی در صورت لزوم باید اماکن زیارتی تعطیل شوند و برگزاری مجالس و مناسک مذهبی به صورت موقت متوقف شود. در مقابل، گروه دیگر معتقد است باید با تکیه بر باور دینی (توکل و توسل) و در نهایت عمل به دستورات طبی احادیث و البته نکات بهداشتی، با کرونا مقابله کرد و نباید قدرت دین را فراموش کرد و در برابر کرونا، این دشمن تازه ایمان، ترس و انفعال نشان داد. بر همین مبنای این گروه به شدت مخالف اختلال در برگزاری مناسک مذهبی و محدودسازی اماکن زیارتی‌اند.

گروه نخست، در عین باور به دین مبنای تصمیم‌گیری در قبال مناسک را نسخه تجویزی دانش مدرن می‌داند و گروه دوم، به‌جای آن، بر نسخه ایمان پافشاری می‌کند. برخی هم (مانند آتش‌زنده کتاب طب هاریسون) مجال مناسبی پیدا کرده‌اند برای عرضه نسخه‌های غریب خود به نام نسخه‌های شفابخش دینی. در این میان، شماری از مراجع (آقایان مکارم، وحید و شبیری) در پاسخ به استفتای مقلدان خود راه میانه را برگزیده‌اند؛ ضمن تأکید بر رعایت بهداشت و توجه به هشدارهای پزشکی (از جمله پرهیز از حضور غیرضروری در اماکن دینی) دین‌داران را به سازوکارهای مذهبی مانند خواندن دعا و توسل (زیارت عاشورا، آیت‌الکرسی و...) دعوت کرده‌اند. دیگر مراجع نیز تاکنون سکوت کرده‌اند. طبیعی است، میدان خطیری است و هرگونه موضع‌گیری در آن تبعاتی خواهد داشت. این تکرر آرا سبب بروز تکرر رفتار در بدنه دین‌داران شده است. در چند ماه گذشته، برخی هیئت‌های مذهبی با صدور اعلامیه‌هایی از تعلیق برنامه‌ها و مجالس خود خبر دادند. در مقابل برخی منبریان با انتقاد از تعطیلی هیئت‌ها و سرزنش

تعطیل‌کنندگان، بر حفظ روال برپایی مناسک تأکید دارند. در بین متولیان اماکن مذهبی نیز این اختلاف نظر مشهود است. اثرات بیولوژیکی کرونا دیر یا زود مرتفع خواهد شد، اما پیامدهای الاهیاتی آن ادامه خواهد داشت. به نظر می‌رسد روزهایی که در حال سپری‌کردنشان هستیم، روزهای مهمی در تاریخ تحولات دین‌داری و تشیع ایرانی باشند. چه کسی فکرش را می‌کرد که یک بیماری نوظهور بتواند چنین چالش الاهیاتی بی‌نظیری را پدید آورد؟ (کرونا پنجه در پنجه ایمان مذهبی / <https://shahrarnews.ir/fa/news/25388/>)

دیدگاه ۱۰ تن از مراجع عظام تقلید درباره مقابله با ویروس کرونا: مراجع عظام تقلید نیز از ابتدا بر عمل به توصیه‌های پزشکان و کادر درمانی برای مقابله با کرونا تأکید داشتند، در ادامه دیدگاه‌های ده تن از مراجع جهت اطلاع بهتر و بیشتر مردم برای جلوگیری از شیوع این ویروس را می‌خوانید:

جدول شماره ۳- نظر مراجع عظام در باب عمل در دوران کرونا

مرجع	نظر
آیت الله سیستانی	ممنوعیت تجمعات، وظیفه دولت در امر برآوردن نیازهای اساسی گروههای آسیب دیده، حمایت طبقات مرفه، کسبه و بازاریبون از گروههای آسیب پذیر، کمکهای داوطلبانه جوانان در مناطق محروم
آیت الله وحید خراسانی	هر روز دست بر روی قلب و هفت مرتبه سوره حمد قرائت شود، هر روز صبح و شب هفت مرتبه آیت الکرسی را تا «وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ» قرائت شود، خواندن سوره یس
آیت الله مکارم شیرازی	ماندن در خانه و خواندن زیارت عاشورا و حدیث کساء، پرهیز از سفر غیر ضروری، حفظ آرامش و پرهیز از ترس، عمل به توصیه‌های پزشکان
آیت الله صانعی	ضرورت عقلی و شرعی خودداری از حضور در اماکن و مجامع عمومی و مذهبی، رعایت موازین بهداشتی، حرام دانستن عدم رعایت موازین بهداشتی،
آیت الله سبحانی	پیروی از توصیه‌های پزشکی و تبعیت از دولت، حضور کمتر در اجتماعات، قدر دانی از کادر درمان
آیت الله نوری همدانی	پیروی از توصیه‌های پزشکی، حضور کمتر در مراکز عمومی، پرهیز از سفر و ملاقات حضوری، خواندن قرآن و ذکر دعا، قدر دانی از کادر درمان
آیت الله محمد سعیدحکیم	رعایت پروتکل‌های بهداشتی، خودداری از حضور در اجتماعات، مراجعه به پزشک و فاصله‌گیری اجتماعی، قدر دانی از کادر درمان، دعوت به حفظ همبستگی
آیت الله شیخ بشیر نجفی	رعایت پروتکل‌های بهداشتی، قدر دانی از کادر درمان
آیت الله اجوادى آملی	توصیه به خواندن قرآن و ذکر دعا

(کرونا پنجه در پنجه ایمان مذهبی / <https://shahrarnews.ir/fa/news/25388/>)

در مجموع و برابر نظرات اکثر علمای شیعی، رعایت موارد بهداشتی و دستور العمل‌های صادره از سوی حاکمیت، بر همه مردم و اقشار جامعه لازم و واجب بوده و عدم رعایت اینگونه موارد به نوعی حق الناس محسوب می‌گردد. همه مراجع عالی‌شان تأکید بر رعایت موازین بهداشتی و پیروی از دستورات پزشکان داشتند و سعی کردند در جهت حفظ همبستگی مردم و مردم-دولت، بین علم و دین پیوند برقرار سازند. هماهنگی و اتفاق نظر علما در این خصوص، بیانگر مکمل بودن دین و دولت و دینی بودن دولت و دین دولتی در کشور ایران است. از نظر علمای دینی، مشروعیت دولت بسیار با اهمیت است زیرا با توجه به بافت مذهبی و اعتقادی جامعه، دین کمک‌کننده دولت و حاکمیت در اداره بهتر بحران‌ها است.

با مرور ادبیات مرتبط با پیامدهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مذهبی دوران کرونا، می‌توان از دوران پسا کرونا نام برد، دورانی که رکود اقتصادی حاکم است و دولت درگیر بحران مشروعیت و ضعف ساختار اقتصادی و سیاسی است، دورانی که در آن دین باید به چالش‌های پیش رو پاسخ دهد و جامعه ناامید و منزوی در جستجوی امیدی برای روابط اجتماعی صمیمانه به دور از تبعیضهای اجتماعی، فقر و تورم است. یقیناً بازسازی اقتصادی و سیاسی به مراتب آسانتر و سریعتر از بازسازی فرهنگی و اجتماعی خواهد بود. همچنانکه تغییرات فرهنگی در مدت زمان طولانی و آهسته شکل می‌گیرند نیازمند زمان طولانی برای بازسازی هستند. و شاید مهمترین پیامد منفی بحران کرونا اول مسئله فرهنگ و سپس اجتماع باشد.

۶- نتیجه‌گیری

شکی نیست که بحران ویروس کرونا اقتصاد ایران را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد و منجر به کاهش تولید ناخالص داخلی خواهد شد. دولت ایران اعلام کرده است که ابزارهای حمایتی را برای پشتیبانی از اقشار آسیب‌پذیر جامعه مانند کسب‌وکارهایی که از رکود اقتصاد فعلی متضرر شده‌اند، در نظر گرفته است. این درحالی است که دولت خود با مشکلاتی از قبیل کسری بودجه، تحریم‌های خارجی و کاهش قیمت جهانی نفت روبه‌رو است که اثرات این تسهیلات را درهاله‌ای از ابهام قرار داده است. براساس شواهد، اولین

چالش در طراحی و اجرای مشوق‌های صحیح برای کسب‌وکارهای ایرانی این حقیقت است که دولت خود بزرگ‌ترین بازیگر اقتصادی در کشور است؛ درحالی که انتظار می‌رود سیاست‌گذار و ناظر بخش‌های اقتصادی باشد. این به آن معناست که مشوق‌های مستقیم مانند کمک‌های مالی عمدتاً به شرکت‌های دولتی یا نیمه دولتی اختصاص خواهد یافت که هدف اصلی این ابزارهای حمایتی را برآورده نمی‌سازد. علاوه بر این به دلیل غلبه ساختار بازار کار بیرونی (که در آن استخدام بی ثبات و پرداخت‌ها پایین است و اتحادیه‌ها اهمیت چندانی ندارند) بر بازار کار درونی (استخدام باثبات و پرداخت‌ها مناسب است و اتحادیه‌ها قوی هستند) متأسفانه طبقات پایین جامعه بیشتر آسیب می‌بینند.

براساس اطلاعات ارائه شده توسط بانک مرکزی ایران، همه بانک‌های تجاری موظف هستند وام‌های کم‌بهره را برای ۱۰ طبقه‌بندی شغلی که بیشترین آسیب را از شیوع ویروس کرونا دیده‌اند، تمدید کنند. این مشاغل عبارتند از: رستوران‌ها، فروشگاه‌هایی که آجیل، شیرینی و محصولات مشابه را به فروش می‌رسانند، آژانس‌های سفر و گردشگری، هتل‌ها و شرکت‌های اقامتی، شرکت‌های حمل‌ونقل، خطوط هوایی، شرکت‌های نساجی، تولیدکنندگان محصولات چرم، مراکز ورزشی و سرگرمی و برگزارکنندگان مراسم مختلف.

در عین حال رئیس اتاق اصناف، معتقد است که دولت صرفاً نباید بر بخش‌های خاصی از اقتصاد متمرکز شود، بلکه مشوق‌های اقتصادی باید به تمام کسب‌وکارها اعطا شود؛ چراکه به نظر می‌رسد تبعات مخرب اقتصادی این بحران، در سه ماه آینده نمایان شود. اگرچه تسهیلاتی مانند تعویق پرداخت اقساط وام و پرداخت مالیات بر ارزش افزوده و مشوق بیمه کارفرما در نظر گرفته شده است، اما به نظر می‌رسد تمرکز دولت بیشتر بر اقشار کم‌درآمد است تا کم کردن فشار بر کسب‌وکارها. برای مثال بیانیه دولت که ۲۶ اسفندماه سال گذشته منتشر شد بر پرداخت نقدی به اقشار کم‌درآمد براساس شناسایی معاون اول رئیس‌جمهور و رئیس سازمان برنامه و بودجه، وام با بهره صفر ۲۰ میلیون ریالی و بازپرداخت ۳۰ ماهه به کارگران و دست‌فروشان که شغل خود را در اثر این بحران از دست داده‌اند (تخمین زده می‌شود ۴ میلیون نفر این تسهیلات را دریافت خواهند کرد) و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار برای کسب یا ایجاد شغل‌های ثابت تمرکز دارد. بنابراین واضح است که برنامه‌های مذکور بیشتر بر جلوگیری از شیوع ویروس متمرکز است تا تثبیت اقتصاد کشور. به عبارت دیگر، رفتار دولت در قبال ویروس کرونا (کووید-۱۹) بیشتر نشان‌دهنده تمرکز بر بعد بحران سلامت عمومی آن است تا تمرکز بر بعد بحران اقتصادی آن. مهم نیست دولت کدام بعد این بحران را در اولویت قرار می‌دهد، در هر حال مساله اصلی تامین مالی دولت خواهد بود. در واقع همان‌طور که تشریح شد، هرچه فعالیت کسب‌وکارها کاهش یابد، درآمدهای مالیاتی دولت نیز کاهش می‌یابد که منجر به افزایش کسری بودجه دولت می‌شود. همچنین اثرات تورمی فشار بیشتری بر وضعیت مالی دولت و به‌طور کلی بر اقتصاد وارد خواهد کرد. (اثر کرونا بر اقتصاد ایران محمد هاشم بت شکن / محمدصادق عبدالمهدی پور - <https://donya-e-eqtasad.com>)

یکی دیگر از پیامدهای این بحران ممکن است تغییرات در ساختار جمعیتی باشد. البته در میان‌مدت، تغییرات در نحوه حمایت از سالمندان و در بلندمدت، ساختار جمعیتی. همین‌طور در کوتاه‌مدت هزینه‌ای که روی دست دولت می‌گذارد. مثلاً در ایران چون نظام بازنشستگی اساساً تنها بر حمایت از فرد بازنشسته شده نیست و بیشتر بر پایه حمایت از خانواده قرار دارد، صندوق‌های بازنشستگی باید هزینه زیادی به بازماندگان بیمه‌شده‌ها پرداخت کنند و میزان مستمری‌بگیران افزایش خواهد داشت. تأثیرات اجتماعی، تغییرات حاصل از بحران کرونا هنوز چندان شناخته شده نیست. می‌دانیم که به سبب اجرای سیاست فاصله اجتماعی، بسیاری از فعالیت‌های معمول جامعه در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تعطیل شده و یا به حالت تلیق درآمده است. در نتیجه افراد زیادی در حوزه‌هایی چون کسب و کار، روابط خانوادگی و آموزش متحمل تغییرات و تأثیرات حاصل از این سیاست شده‌اند.

برخی از بنگاه‌های اقتصادی ناچار شده‌اند تا برای کاهش هزینه‌ها، نیروهای خود را تعدیل کرده، بر خیل بیکاران اضافه کنند. درآمد کسانی چون رانندگان تاکسی به شدت کم شده و تامین هزینه‌های زندگی برای آنها دشوار گشته است. فعالان کسب و کارهای خدماتی چون آرایشگری، کافه داری، رستوران داری، باشگاه‌های ورزشی، مدت زیادی است که کرکره مغازه‌ها و مراکز کسب خود را پایین کشیده و هنوز هم به آنها اجازه بازگشایی داده نشده است و آنها کم‌کم به سبب قطع درآمد با مشکلات گوناگونی چون سررسید اقساط و پرداخت اجاره بها درگیر هستند. در تدوین و اجرای سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی به وضعیت و شرایط گروه‌های اجتماعی خاص مانند مهاجران، پناهندگان و معزندان بی توجهی شده است و مشکلات این دسته از افراد تشدید شده است.

پیگیری راهبرد انسجام اجتماعی در کنار فاصله اجتماعی، در حالی که همزمان توصیه به انفعال اجتماعی می‌شود، کار آسانی نیست. قرار نیست برای مقابله با یک بیماری، جامعه را قربانی آن کرد و لزومی هم به این کار نیست. ما در عصری زندگی می‌کنیم که فهمیده ایم توان و امکانات جامعه محدود به دولت و بخش خصوصی نمی‌شود. جامعه مدنی و گروه‌های داوطلبانه مردمی سرشار از ابتکارات، نوآوری‌ها و منابعی هستند که می‌توانند در شرایط بحران به کار گرفته شوند. از سوی دیگر، زیر ساخت‌های اینترنتی و ابزار مدرن ارتباطی از محدودیت‌های ارتباطی فیزیکی عبور کرده و امکان تعاملات اجتماعی مجازی را فراهم ساخته‌اند و می‌توان از آنها برای تدام پیوندها استفاده کرد.

در حال حاضر با توجه به مجموعه امکانات می‌توان به راه‌کارهایی برای جبران یا تعدیل بخشی از تأثیرات برای گروه‌های اجتماعی خاص یا تغییراتی در سیاست‌ها و برنامه‌ها اندیشید. برخی از این راه‌کارها می‌تواند توجه بیشتر به سطح محلی یا

کمونال جامعه باشد. این سطح، امکان تشکیل گروه‌های داوطلب امداد رسان و یارگیر را می‌دهد. از همین رو باید به فکر بازنگری در روش‌های برنامه‌ریزی شهری هم بود و پیوند‌های میان آن و سلامت عمومی را درک و بیشتر کرد. تمرکز زدایی و ارائه خدمات غیر متمرکز از جمله اقدامات است که باید به اجرای آن به طور جدی فکر کرد. آن چه تاکنون در تصمیم‌گیری‌های تعیین‌کننده کاربری‌ها و تخصیص زمین‌های عمومی برای فعالیت‌های تجاری به جای ساخت بیمارستان‌ها و مراکز درمانی محلی، آنچه در سطح بین‌المللی از آن صحبت می‌شود این است که رویدادهایی چون ویروس کرونا حاوی این آدرس است که سلامت عمومی، اهمیت بیشتری از ملاحظات اقتصادی صرف دارد و دولت‌ها نمی‌توانند زیر بار هزینه‌های زیرساخت‌های بهداشتی و تامین سلامت شانه خالی کنند. حتی طراحی و معماری خانه‌ها هم نقش خود را در سلامت اجتماعی و امکان تعامل در شرایط قرنطینه نشان داد. برای مثال بالکن، حیاط و ... بهره‌گیری از کمک‌های مدنی در جهت افزایش همبستگی اجتماعی نیازمند سیاست‌ها تسهیل‌گر و حمایت‌گرا است. باید به جامعه مدنی اعتماد داشت، برای مثال با کاهش سیاست‌های فیلترینگ برای بسط روابط اجتماعی کوشید.

می‌دانیم که سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی با وجود مسائلی که دارد تاثیر مهمی در کاهش تلفات ناشی از بیماری و کاستن از پیامدهای منفی آن دارد. اما در نهایت این میزان اعتماد عمومی به دولت است که توفیق سیاست‌ها و اقدامات در زمینه حل بحران را تضمین می‌کند. یکی از عوامل مهم در ایجاد اعتماد میان مردم و مقامات دولتی، شفافیت و اطلاع‌رسانی دقیق، شفاف و صحیح در این زمینه است. توسعه زیرساخت‌های اطلاعاتی به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته کشور بایستی به شکل جدی در دستور کار باشد. اقدامات لازم برای تجهیز دانش‌آموزان و دانشجویان نیازمند به ابزار کمک آموزشی مانند تبلت انجام گیرد. اولویت توسعه زیرساخت‌های ارتباطی برای کاهش شکاف دیجیتال میان مناطق مختلف کشور اهمیت زیادی دارد.

باید مراقب تبعات اجتماعی بیماری کرونا برای گروه‌هایی خاص بود. بی‌توجهی به این مسئله می‌تواند موجب شود تا بیماری‌های کرونایی تبدیل به عامل تشدید وضعیت نامساعد این گروه‌ها شود. گروه‌هایی مانند معتادان در شرایط بحران باید بیشتر مورد توجه قرار گیرند و سیاست و برنامه‌هایی روشن و دقیق همچون مشخص بودن مسئول رسیدگی و تامین منابع مالی لازم تدوین شود. گروه‌هایی چون مهاجران و پناهندگان هم شرایط خاص خود را دارند و نمی‌توان نسبت به سرنوشت آنها در شرایط بحران بی‌توجه بود.

انجام همه اقدامات پیش‌گفته که بخش کوچکی از مسائل اجتماعی به وجود آمده به سبب بحران کروناست، نیازمند ظرفیت‌های اعتماد، همکاری میان بخشی، هماهنگی، شفافیت و اقدامات مشترک است. ظرفیت‌هایی که شاید بسیاری از آنها هم در شرایط عادی از وضع خوبی برخوردار نبودند.

۷- پیشنهاد‌های پژوهشی و اجرایی

تجربه کشورهای درگیر بیماری نشان می‌دهد تمامی سیاست‌ها و اقدامات در راستای کمک به قطع زنجیره انتقال و کاهش انتشار ویروس از طریق کاهش تماس و افزایش فاصله فیزیکی بین افراد مشکوک و سالم می‌باشد. از طرف دیگر با در نظر گرفتن این مسأله که عمده انتقال در جامعه و مکان‌های عمومی صورت می‌گیرد راهبردهای ارائه شده بر مدیریت مکان‌های عمومی، کاهش تماس انسان با انسان، افزایش فاصله فیزیکی اجتماعی، محدودیت مسافرت‌های درون و برون شهری و تاکید بر قرنطینه مبتنی بر خانه می‌باشد.

اولین و اساسی‌ترین اقدام، تشکیل مرکز فرماندهی مدیریت کنترل و پیشگیری با هدایت مستقیم بالاترین مقام رسمی کشور از جمله رئیس‌جمهور یا معاون اول ایشان با تاکید بر همراهی فعال همه دستگاه‌های ذیربط می‌باشد. فرهنگ‌سازی و ارائه آموزش‌های لازم به‌طور گسترده به عموم مردم در خصوص روند فعلی همه‌گیری و روش‌های پیشگیری از ابتلا به بیماری شامل: رعایت بهداشت فردی، ماندن در خانه و احتراز از برگزاری تجمعات فامیلی و مراسم‌های مختلف صورت پذیرد. همزمان دولت مقررات و مشوق‌های لازم در این زمینه را فراهم و اجرایی کند. در گام بعدی بایستی کلیه مکان‌های عمومی و محل‌های تجمع علمی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و ورزشی، کافه‌ها و رستوران‌ها و موارد مشابه تعطیل شوند و مقررات و مشوق‌های لازم برای کسب و کارها، تدوین و اجرا شود. در خصوص حمل و نقل بین شهری و درون شهری با در نظر گرفتن سطح بندی مناطق آلوده (وضعیت قرمز) و کمتر آلوده (وضعیت نارنجی) طیفی از محدودیت‌های رفت و آمد به طور مثال توقف کامل تا محدودیت در رفت و آمدها و انجام غربالگری در ایستگاه‌های جابجایی مسافر و مبادی ورود و خروج شهر و بیمارایی استاندارد و فعال اقدام نمود. لازم است تمامی پروتکل‌های تشخیصی و درمانی، به روزرسانی شده و هم‌زمان اهتمام وزارت بهداشت بر فراهم آوردن تمام امکانات برای ایستگاه‌های غربالگری، آزمایشگاه‌های تشخیصی و مراکز درمانی باشد. مراکز ارائه دهنده خدمات دولتی مانند بانک‌ها به صورت محدود و شیفت بندی شده به ارائه خدمت پرداخته و ارائه خدمات الکترونیک و دور کاری به سرعت تسهیل گردد. در خصوص افراد آسیب پذیر و سالمندان، بیمارایی به صورت فعال و از طریق ظرفیت مراکز بهداشتی و درمانی و خانه‌های بهداشت صورت پذیرد و آموزش‌های اختصاصی برای این افراد در جهت پیشگیری از ابتلا به‌طور گسترده‌تری ارائه گردد. کلیه این اقدامات به صورت فعال و با دادن اختیارات لازم باید در سطح استان‌ها و با هدایت استانداران صورت پذیرد. هم‌زمان با این اقدامات، تقویت کمپین‌های اطلاع‌رسانی و آموزشی و آرایه مشوق‌ها و حمایت‌های لازم به افراد، خانواده‌ها و کسب و کارها در راستای حمایت از

ماندن در خانه و استفاده از ظرفیت سیستم پزشکی از راه دور موجب خواهد شد دولت در کوتاه‌ترین زمان مدیریت همه گیری را انجام داده و روند ابتلا و مرگ و میر را نزولی کند.

همچنین با توجه به بحران پیش آمده در حوزه اقتصادی، کسب و کارهای خدماتی کوچک بیش تر از سایر بخش ها دچار آسیب شده اند، ضمن اینکه بنگاه های فعال در حوزه تجارت و بسیاری از بانک ها و ... نیز تا حدودی دچار آسیب شده اند که همه این عوامل، متغیرهای اقتصاد کلان مانند رشد، اشتغال و تورم را دچار بحران نموده است بنابراین در این حوزه پیشنهادات زیر ارائه می گردد:

- ۱- دیپلماسی توامان اقتصادی - بهداشتی با مقاصد صادراتی برای اجرایی کردن پرتکل های مشترک بهداشتی و امنیت زیستی به منظور استمرار صادرات و واردات ضروری است.
- ۲- تسهیل فرایند ثبت سفارش، اعطای موقت فرصت واردات بدون انتقال ارز و اعطای فوری تسهیلات مالی ارزی و ریالی برای تامین موارد اولیه تولیدی ها.
- ۳- اولویت دادن به بازپرداخت بدهکاری و دیون دولت به بخش خصوصی در لایحه بودجه و نظام مدیریت مالی دولت به منظور بهبود تامین مالی این بخش.
- ۴- تمدید شش ماهه کلیه مزایا و معافیت های که موعدها تا پایان سال ۹۸ بوده است برای کسب و کارهای تولیدی و خدماتی خرد.
- ۵- امهال و تنفس شش ماهه وصول کلیه مطالبات بانک ها، دواير دولتی و عمومی نظیر مالیات، حق بیمه تامین اجتماعی و سایر عوارض نظیر شهرداری ها و دهیاری ها برای کسب و کارهای خرد.
- ۶- تدوین برنامه جامع بهبود فضای کسب و کار و بهبود سرمایه پذیری کسب و کارهای خدماتی کوچک و متوسط که اتاق ایران پیشنهاد کرده است.
- ۷- گسترش روحیه فداکاری همکاری از خود گذشتگی و همگامی به منظور کمک عمومی به کنترل ویروس و فعالیت اقتصادی
- ۸- کمک گسترده به خانواده های آسیب دیده.
- ۹- حمایت از کسب و کارهای نوآورانه به منظور خروج از بحران و برای زمان پسا کرونا.
- ۱۰- حمایت از کسب و کارهای خرید آنلاین.
- ۱۱- گسترش آموزش عمومی مردم در استفاده از بازارهای آنلاین و دولت الکترونیک.
- ۱۲- بازرنگری و تغییر مشوق های صادراتی / واردتی در جهت تراز تجاری و درآمد زایی ارزی.

در حوزه فرهنگی و دینی نیز پیشنهادات زیر ارائه می گردد:

- ۱- استفاده بیشتر از رسانه های جمعی همانند تلویزیون رادیو و خصوصاً اینترنت.
- ۲- اجرای مراسمات مذهبی و اعتقادی به صورت آنلاین و در فضای مجازی. (هیئت مجازی) ۳- برگزاری مراسمات در فضای باز و با رعایت تمامی پروتکل های بهداشتی. ۴- زیارت مجازی. ۵- برگزاری مراسم ترحیم به صورت مجازی.

منابع

۱. ایمانی جاجرمی حسین (۱۳۹۹) پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در جامعه ایران . گروه مطالعات توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
۲. اینگلهارت رونالد، ولزل کریستین (۱۳۸۹) نوسازی تغییر فرهنگی و دموکراسی، ترجمه یعقوب احمدی، تهران، انتشارات کویر
۳. چیت سازقمی محمدجواد (۱۳۹۹) کرونا و دینداری: چالش ها و تحلیل ها. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی
۴. حمیدیان اکرم (۱۳۹۶) نابرابری، فقر، طرد اجتماعی، تهران، انتشارات جامعه شناسان
۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۹۹). تأثیر شیوع ویروس کرونا بر بودجه دولت ها در جهان و ایران. حمید پاداش هیئت علمی دانشگاه تهران. مرتضی اکبری هیئت علمی دانشگاه تهران. سعید قربانی دانشجوی دکتری دانشگاه تربیت مدرس. ۱۳۹۹/۰۱/۱۲. قابل دسترسی در: <https://www.wimair/news/83734809>
۶. سایت ویکی پدیا، ویروس کرونا در ایران و در جهان. ۹۹/۰۵/۱۰
۷. سیدمن استیون (۱۳۸۸) کشاکش آرا در جامعه شناسی، ترجمه هادی جلیلی، تهران، نشر نی
۸. کسلر دیرک (۱۳۹۴) نظریه های روز جامعه شناسی از ایزنشتات تا پسامدرن ها، ترجمه کرامت الله راسخ، تهران، انتشارات آگه
۹. مارکس کارل (۱۳۸۱) درباره مسئله بهبود گامی در نقد فلسفه حق هگل، ترجمه مرتضی محیط، تهران، نشر اختران
۱۰. نش کیت (۱۳۸۰) جامعه شناسی سیاسی معاصر؛ جهانی شدن، سیاست، قدرت. ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، انتشارات کبیر

۱۱. وبسایت شهرآرا نیوز، (۱۳۹۹). کرونا پنجه در پنجه ایمان مذهبی. محسن حسام مظاهری - نویسنده و پژوهشگر علوم اجتماعی، ۹۹/۰۲/۱۱. قابل دسترسی در: <https://shahraraneews.ir/0006bU>
۱۲. وبسایت سازندگی نیوز، (۱۳۹۹) جامعه‌شناسی کرونا علی اصغر سعیدی جامعه‌شناس و استاد دانشگاه تهران. سوم اردیبهشت ۱۳۹۹. قابل دسترسی در: <http://sazandeginews.com/News/7094>
۱۳. وبسایت روزنامه دنیای اقتصاد، (۱۳۹۹). اثر کرونا بر اقتصاد ایران. محمد هاشم ت شکن و محمد صادق عبدالهی پور. ۱۳۹۹/۰۱/۲۰. قابل دسترسی در: <https://donya-e-eqtasad.com/>
۱۴. وبسایت مشرق نیوز، (۱۳۹۹). پیامد های مثبت ویروس کرونا. احمدرضا هدایتی کارشناس ارشد مدیریت. ۱۳۹۹/۰۱/۲۷. قابل دسترسی در: <https://www.mashreghnews.ir/news/1062062>
۱۵. وبسایت شفقنا، (۱۳۹۹). دیدگاه ۱۰ تن از مراجع عظام تقلید درباره مقابله با ویروس کرونا، ۹۹/۰۱/۰۴ قابل دسترسی در: <https://fa.shafaqna.com/news/911708/>
۱۶. همشهری آنلاین ۱۳۹۹/۲/۱۱
17. Cragun .T. Ryan (2015) Science and Religion, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Volume 21 ,Elsevier Ltd.

Corona, Religious, Government

Abstract

Corona disease is a phenomenon that has caused a crisis in the world due to its rapid spread and uncontrollable nature. Although this crisis is apparently of a purely medical nature and related to the health system, but it is a multidimensional crisis whose effects and consequences, in various fields of economy, society, culture and politics, can be observed and traced.

This article attempts to assess the consequences of the Corona crisis on the economy, government, religion and culture in Iran.

The research method is a documentary and uses library-Internet resources and reviews the findings and results of studies conducted after the outbreak of Covid 19 virus in the country. Here is trying to answer the main question of what effects Corona has on the economy, culture and government.

The findings of this study show that the coronary heart disease crisis has had positive and negative consequences for society. The Corona crisis and its result have caused changes in the economy and culture; The people and the government were under more economic pressure. Despite the provision of positive opportunities, religiously and ideologically, it has also had negative effects on the organization and manner of holding ceremonies, the diminishing of gatherings and the presence of people in public religious arenas, and so on.

Keywords: Corona virus, Corona budget, religious rites, social cohesion